

Uloga Edipovog kompleksa u strukturiranju jastva

Bojić, Dragan

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:862567>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju

Uloga Edipovog kompleksa u strukturiranju jastva

Diplomski rad

Student: Dragan Bojić

Mentor: doc. dr. sc. Martina Žeželj

Osijek, prosinac 2014.

SADRŽAJ

UVOD	3
SAŽETAK	4
1.PRVA FREUDOVA TOPIKA	5
2.DRUGA FREUDOVA TOPIKA	8
2.1.ONO.....	8
2.2.JA.....	8
2.3.NAD-JA	12
3.INFANTILNA SEKSUALNOST	13
3.1.RAZVOJNE FAZE INFANTILNE SEKSUALNOSTI	16
4.EDIPOV KOMPLEKS.....	18
5.ULOGA EDIPOVOG KOMPLEKSA U NASTANKU KULTURE	25
6.ZAKLJUČAK	32
7.POPIS LITERATURE.....	33

UVOD

Je li moguće govoriti o zastupljenosti filozofske antropologije unutar Freudove psihoanalize, a ukoliko je zastupljena, je li uopće održiva? Kod Freuda je riječ o shvaćanju čovjeka kao relacijskog bića, na način da se on nalazi u dvostrukom odnosu, prema ocu i majci (kao u djelu *Totem i tabu*), za što se prvi empirijski dokazi mogu pronaći već u prvobitnoj hordi. Za Freuda, moral je epifenomen temeljno empirijske konstelacije, koja se može objasniti prirodnozročno, a njegova teorija psihe ima antropologijski karakter. On se služi mehanicistički koncipiranim modelom psihičkog te pretpostavlja da u osnovi nema razlike između psihičkog aparata ljudi i onog kod viših životinja. Glede pitanja čovjekova života i smisla, za njega je dinamika psihičkog aparata određena programom principa ugode. Vrhunac Freudovog istraživanja čovjeka nalazi se u Edipovom kompleksu u kojem su početci religije, morala, društva i umjetnosti. Za kritiku društva najvažniji su oni oblici socijalizacije koji pokazuju kako se stvaraju karakteri, uslijed fiksacije libida na određene razvojne faze, što pogoduje nesocijalnom ponašanju ljudi u društvu. Freudu je psihoterapeutski rad poslužio u izgradnji opće univerzalne teorije o ljudskoj naravi, a pritom kauzalna objašnjenja nije tražio samo u pojedincima, nego općenito u ljudskom rodu. Slijedom analogija između nekih neurotičnih pojava i društvenih ponašanja (napose u religiji) došao je do teze da bi individualna ljudska psiha mogla predstavljati model. Uz to, psihičko se područje mehanicistički anatomizira pa se duša, čovjekova osoba u svojoj cjelovitosti, nekako razara i depersonalizira. Freudova psihoanaliza za cilj ima ustrojavanje i promatranje nesvjesnog pa je pitanje: kakvu antropologiju treba ta teorija da bi si osigurala optimalan znanstveni razvoj? Čovjekova je bit, psihoanalitički mišljeno, da primarno bude sin ili kćerka; riječ je o skupu kompleksno strukturiranih osobina koje se razvijaju u naponu prevladavanja Edipovog kompleksa. No, tijekom čitavog života nužne su konfliktnosti, pokušaji prevladavanja, napetosti i nerješivosti u našem najunutrašnjem psihičkom području.

SAŽETAK

U prvom dijelu rada obradit ćemo važnost dvaju Freudovih topika i proučiti kako ja koja strukturirana te glavne značajke njihovih sistema. Zatim ćemo odrediti glavne značajke teorije infantilne seksualnosti te proći glavne faze razvoja ljudske seksualnosti sve do doba puberteta. Nakon toga, objasniti ćemo problem Edipovog kompleksa, njegovu konstrukciju, tijek i samorazrješenje. Na kraju rada pokušat ćemo objasniti utjecaj Edipovog kompleksa na nastanak kulture te njezih raznih čimbenika.

1.PRVA FREUDOVA TOPIKA

"Duševni aparat Freud zamišlja 'kao složen uređaj, čije bismo dijelove rado nazvali instancijama, ili za ljubav jasnoće, sustavima'. U razmatranju Freudove prve topike treba krenuti od onoga što možemo pozitivno odrediti – dakle, svjesnog. Svjesno on razmatra na temelju opažaja koje čovjek prima, a od percepcija koje do nas dopiru u duševnom aparatu ostaje trag sjećanja te funkcija vezana uz taj trag – pamćenje. Percepcije su međusobno povezane u pamćenju i to prije svega prema istodobnosti zbivanja, tako da to načelo upravlja svjesnim. Zatim postoji sustav predivjesnog za kojeg Freud kaže 'da procesi uzbuđenja mogu iz njega dospjeti u svjesno, ako su ispunjeni još neki uvjeti', a sustav nakon toga naziva 'nesvjesnim jer nema nikakva pristupa do svijesti, osim kroz predivjesno, a pri tome prolasku njegov proces uzbuđivanja mora dopustiti da se na njemu provedu promjene'.“¹

U svom psihološkom naučavanju, Freud je ustvrdio dvije topike², odnosno dvije podjele ljudske psihe. Prva je podjela na nesvjesno, predivjesno i svjesno, dok je druga podjela na Ono, Ja i Nad-Ja. Tri instancije prve topike za Freuda su nesvjesno (koje odgovara onom potisnutom), predivjesno (koje odgovara onom latentnom, koje može postati svjesno) i ono svjesno.

Za ono nesvjesno možemo sa sigurnošću reći da je najveće Freudovo otkriće. Podjela ljudske psihe na svjesnu i nesvjesnu za Freuda se događa u doba infantilne seksualnosti, odnosno djelovanjem infantilnog potiskivanja. Daljnjim razmišljanjem dolazi do pretpostavke da postoji nešto što u određenom trenutku nije svjesno, no postoji mogućnost da postane svjesno. Za takvo nesvjesno on kaže da je ono latentno, tj. u svakom trenutku sposobno je postati svjesno te ga on naziva predivjesnim. Za razliku od sistema nesvjesnog, sistem predivjesnog ima izravni pristup u svijest. Sistem nesvjesnog od predivjesnog odvaja cenzura koja nesvjesnim sadržajima i procesima dozvoljava da prijeđu u predivjesno tek nakon što ih podvrgne izvjesnoj pretvorbi. Prijelaz iz predivjesnog u svjesno Freud stavlja pod nadzor "druge cenzure" koja se od prave cenzure (između nesvjesnog i predivjesnog) razlikuje po tome što ona više probire nego iskrivljuje, budući da je njezin glavni zadatak da spriječava pristup u svijest sadržajima koji uznemiravaju i zabrinjavaju. Ono svjesno Freud poistovjećuje s opažanjem i njezinim bitnim svojstvom drži sposobnost primanja osjetilnih kvaliteta. Sada

¹ Željka, Matijašević, *Strukturiranje nesvjesnog: Freud i Lacan*, AGM, Zagreb, 2006., str.43.

² Topika – Teorija ili gledište što podrazumijeva diferenciranje psihičkog aparata na izvjestan broj sistema različitih svojstava ili funkcija, raspoređenih u određenom redoslijedu, zbog čega ih metaforično možemo shvatiti kao psihička mjesta što se mogu slikovito predočavati u prostoru.

imamo sva tri stupnja psihe koji su važni za prvu Freudovu topiku. Svaki od tih sistema ima samosvojnu funkciju, tip procesa, energiju zaposjedanja i vlastite predodžbene sadržaje. Gledajući ovakvu razdiobu ljudske psihe, utvrđujemo da imamo dva stupnja nesvjesnog. Ono latentno nesvjesno koje može postati svjesno i ono potisnuto koje je po sebi i bez pomoći nesposobno postati svjesno. Kod ovakve razdiobe ljudske psihe Freud upozorava da moramo paziti u kojem smislu pričamo. Naime, ova tri stupnja postoje samo u deskriptivnom smislu, dok u dinamičkom³ postoji samo svjesno i nesvjesno. U Freudovim spisima svojstvo "dinamičnosti" pripisuje se osobito nesvjesnom, zbog toga što ono neprestano djeluje, zahtijevajući oprečnu silu koja također mora stalno djelovati kako bi nesvjesnom spriječila pristup u svijest. Sam pojam nesvjesno izvodi se iz procesa potiskivanja. „Bit procesa potiskivanja, kao što smo saznali iz psihoanalize, nije u tome da se neka predodžba koja predstavlja nagon ukine, uništi, već da se spriječi da postane svjesna. Tada kažemo da se ona nalazi u stanju 'nesvjesnosti'.“⁴ Potiskivanje se očituje naročito u histeriji, ali vrlo veliku ulogu igra i u drugim duševnim bolestima te normalnoj psihici. Možemo ga smatrati univerzalnim psihičkim procesom s obzirom na to da je potiskivanje rodno mjesto nesvjesnog kao zasebne oblasti odvojene od ostatka psihičkog života. Freud razlikuje potiskivanje u užem i širem smislu. Potiskivanje u širem smislu sastoji se od tri koraka, dok je potiskivanje u užem smislu drugi korak potiskivanja u širem smislu. Prvi je korak "prapotiskivanje" koje ne djeluje izravno na nagon, nego na njegove znakove koji nemaju pristup svijesti i na koje nagon ostaje fiksiran. Drugi je korak "pravo potiskivanje" koje je dvostruki proces kojim se na privlačnost nadovezuje odbijanje više instancije⁵. Treći je korak "vraćanje potisnutog" u obliku simptoma, sna... Tada kažemo da se ona nalazi u stanju „nesvjesnosti“.⁶ Sada si možemo postaviti pitanje na koji način ono nesvjesno postaje svjesno? Ono nesvjesno možemo upoznati samo na način da ga učinimo svjesnim.

Postoji velika razlika između svojstava pojedinih sistema. U sistemu nesvjesnog možemo pronaći ono što ne postoji u druga dva sistema. Jezgra sistema nesvjesnog sastoji se od nagonskih predstavnika koji žele isprazniti svoje zaposjednuće, dakle, od željnih pobuda. Kada se dvije željne pobude pojave u isto vrijeme, a njihovi su ciljevi nespojivi, one se ne

³ Izraz 'dinamičko' označuje gledište koje psihičke pojave promatra kao posljedicu sukoba i sklopa sila što djeluju potiskom i izvorno su nagonskog porijekla.

⁴ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.97.

⁵ Freud često koristi dva izraza kako bi označio substrukture ili dijelove psihičkog sustava, sistem i instancija. Ova dva izraza često se upotrebljavaju jedan umjesto drugoga, ali razlika je u tome da izraz 'sistem' upućuje prvenstveno na topičko poimanje, a 'instancija' i na topičko i na dinamičko. Freud govori o sistemima sjećanja i sistemu opažaj – svijet, dok kad se govori o instancijama, vrlo ih često spominje kada govori o Nad-Ja i cenzuri, zbog toga što one djeluju pozitivno i nisu samo puko mjesto kroz koje prolaze podražaji.

⁶ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, Naprijed, Zagreb, 1986., str.97.

ukidaju, nego zajedno djeluju u tvorbi nekog kompromisa. U sistemu nesvjesnog nema negacije, nema dvojbe, nema stupnjevanja sigurnosti. Sve to se uvodi tek radom cenzure između sustava nesvjesnog i predsvjesnog. U sistemu nesvjesnog vladaju primarni procesi, a ti su procesi bezvremeni, odnosno, nisu vremenski poredani. Odnos prema vremenu povezan je tek sa sistemom svijesti. Isto tako, procesi u sistemu nesvjesnog ne obaziru se na stvarnost jer su oni podređeni načelu ugone. Njihova sudbina ovisi samo o njihovoj snazi i o tome dali ispunjavaju zahtjeve reguliranja ugone-neugode. Freud razlikuje dva načina funkcioniranja psihičkog aparata koji se duboko razlikuju, a to su primarni i sekundarni proces. S topičkog gledišta primarni proces svojstven je sistemu nesvjesnog, a sekundarni sistemu predsvjesno-svjesno. Proučavanjem tvorbe simptoma i analiza snova, Freud dolazi do zamisli da postoji zaseban tip duševnog funkcioniranja, s vlastitim mehanizmima i zakonima, vrlo različit od procesa mišljenja. Primarni proces teži za pražnjenjem podražaja da bi uz pomoć količine podražaja, na ovakav način akumulirane, uspostavio identitet opažaja (cilj je nesvjesnog procesa najkraćim putem uspostaviti identitet opažaja, odnosno, u halucinaciji reproducirati predodžbe koje su u izvornom doživljaju zadovoljenja stekle povlaštenu vrijednost). Sekundarni proces napustio je ovakvu namjeru i umjesto nje preuzeo drugu da bi postigao identitet mišljenja. "Mišljenje se mora zanimati za putove vezivanja među predodžbama, ne dopuštajući da ga njihovi intenziteti dovedu u zabludu".⁷ Sekundarni proces ima funkciju podešavanja koja omogućuje uspostavljanje Ja čija je pak glavna uloga da zaprječuje primarni proces. Nisu svi procesi u kojima sudjeluje Ja nužno sekundarni. Ja je također u vlasti i primarnog procesa, naročito u patološkim načinima obrane. Ja, naime, uvodi primarni proces samo onda kad više nije sposobno pokrenuti svoje normalne obrane (pažnja, izbjegavanje). Zaposjedanje želje sve do halucinacije, potpuni razvoj neugode koji nosi sa sobom puni utrošak obrane, označujemo kao primarne psihičke procese; naprotiv, one procese koji su omogućeni jedino dobrim zaposjedanjem Ja i predstavljaju ublaženi oblik gornjih, nazivamo sekundarnim psihičkim procesima. Suprotnost između primarnog i sekundarnog procesa usporedna je suprotnosti između načela ugone i načela stvarnosti.

⁷ S., Freud, *Tumačenje snova II*, Matica Srpska, Beograd, 1981., str.252.

2.DRUGA FREUDOVA TOPIKA

2.1.ONO

Ono je nagoni pol ličnosti; njegovi sadržaji, psihički izražaj nagona, nesvjesni su, dijelom nasljedni i urođeni, a dijelom potisnuti i stečeni. Mjesto Onoga u drugoj topici otprilike se podudara s mjestom sistema nesvjesno u prvoj, ali postoje neke razlike. U prvoj topici ono nesvjesno je potisnuto (osim nekih filogenetski stečenih sadržaja ili shema), dok će u drugoj topici Ja biti potiskujuća instancija. Granica cenzure koja je postojala između sistema nesvjesno i svjesno u prvoj topici u drugoj nije više toliko naglašena. „Ja nije oštro odvojeno od Onoga, već se u donjem dijelu stapa s njim. Ali i potisnuto se stapa s Onim i samo je jedan njegov dio. Potisnuto je samo oštro odvojeno samo od Ja i to posredstvom otpora koji dolazi od potiskivanja i može s njim komunicirati kroz Ono“.⁸ Ono je temeljni i najširi sloj ljudske psihe. U njemu vladaju prvobitni nagoni i on je slobodan od svakog oblika izvanjskog svijeta. Jedino čemu Ono teži je ostvarenje svojih nagonskih potreba jer Ono djeluje na principu načela užitka. Pojam Ono nije Freudov, nego ga je on preuzeo od G. Groddecka jer je smatrao kako je on vrlo dobro opisao učinke Onoga.⁹ Za razliku od Ja koji predstavlja ono što možemo nazvati razboritošću i umom, Ono predstavlja naše najniže želje i strasti. Ono nema nikakav kontakt sa vanjskim svijetom jer za to njemu služi Ja. „Individuum je za nas psihičko Ono, nepoznato i nesvjesno, nad kojim se površinski smjestilo Ja, razvijeno iz sistema opažaja kao svoje jezgre“.¹⁰

2.2.JA

Razvoj Ja možemo pratiti kroz dvije različite geneze – prva se ostvaruje putem sustava nesvjesno-predsvjesno-svjesno (poslije Ono-Ja-Nad-Ja), a druga putem primarnog i sekundarnog narcizma.

Narcizam je ono ponašanje pri kojem individuum sa vlastitim tijelom postupa slično načinu na koji inače postupa s tijelom seksualnog objekta; on dakle seksualno uživajući svoje tijelo promatra, miluje, mazi, sve dok tim postupcima ne postigne potpuno zadovoljenje. Za Freuda

⁸ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.280.

⁹ G. Groddeck naglašava da se to što mi nazivamo našim Ja u životu ponaša uglavnom pasivno da smo mi, „življeni“ od strane nepoznatih moći kojima nismo u stanju ovladati.

¹⁰ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.280.

postoje dva tipa narcizma. Prvi je primarni ili normalni koji karakterizira činjenica da je čovjekov libido usmjeren prema sebi samom kao prema ljubavnom objektu. Libido je oduzet od vanjskog svijeta, te je prebačen na Ja. Drugi tip narcizma sekundarni je narcizam koji se nadograđuje na primarni, a nastaje uvlačenjem zaposjednuća objekta. Sekundarni narcizam karakterizira povratak objektnog libida u Ja te je subjekt libidno usmjeren na sebe i svoju osobu. Dakle, prema tipu izbora objekta čovjek može voljeti prema narcističkom tipu: a) što je on sam (sebe samog), b) što je sam bio, c) što bi sam htio biti, d) osobu koja je bila dio njegovog sebstva. Prema tipu naslanjanja čovjek može voljeti: a) ženu koja hrani, b) muškarca koji štiti.¹¹ Libidne nagonске pobude podliježu sudbini patogenog potiskivanja onda kada dospiju u sukob s kulturnim i etičkim predodžbama individuuma. Znamo da potiskivanje proizlazi iz Ja jer ako usporedimo dvije osobe, možemo primijetiti da neke utiske i želje koje jednom od njih čine zadovoljstvo, drugom čine neugodu i samim tim on ih potiskuje. „Može se reći da je jedan od njih podigao u sebi ideal kojim mjeri svoje Ja, dok drugome takva tvorba ideala nedostaje“.¹² Sa pozicije Ja, tvorba ideala Ja uvjet je potiskivanja. Tom idealnom Ja sada pripada sebeljublje koje je u djetinjstvu uživalo zbiljsko Ja. Izgleda da se narcizam sada pomaknuo na to novo idealno Ja koje se poput infantilnog Ja nalazi u posjedu svih dragocjenih savršenstava.

„Ja proizlazi iz svoje jezgre sistema opažaja najprije obuhvaćajući predsvjesno koje se naslanja na ostatke sjećanja. Međutim, Ja je, kako smo saznali, također i nesvjesno“.¹³

Ja je predodžba koherentne organizacije duševnih procesa u jednoj osobi. S topičkog gledišta, Ja nastaje kao proizvod postupnog razgraničavanja od Onoga. Razgraničenje između Ja i Onoga susreće se, kao kaže Freud, u drevnoj suprotnosti između razuma i strasti. Za to Ja veže se svijest i ono vlada pristupima motilnosti (pražnjenjem uzbuđenja u vanjski svijet). Ja vrši kontrolu nad svim svojim parcijalnim procesima te i kad miruje, u snu, vlada cenzurom u snovima. San predstavlja jedan od oblika izražavanja impulsa koji je danju pod djelovanjem otpora. Instanciji Ja u drugoj topici dodijeljene su brojne funkcije koje služe kontroli: nadzor motorike i opažanja, provjera stvarnosti, anticipiranje, vremensko raspoređivanje duševnih procesa, racionalno mišljenje. Poput nekog graničnog bića, Ja želi posredovati između svijeta i Onoga, učiniti Ono podatljivim prema zahtjevima svijeta i svijet, pomoću mišićne aktivnosti, prilagoditi želji Onoga. Iz Ja proizlaze i potiskivanja za koja smo ustvrdili da onemogućuju

¹¹ Usp., S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.41-58.

¹² S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.61.

¹³ *Isto*, str.278.

podražajima da postanu svjesni. Za razliku od Onoga koje je područje primarnih nagona te nema nikakav utjecaj sa vanjskim svijetom, Ja karakterizira činjenica da ono vlada pristupima motilnosti te, kao takvo, ima kontakt sa vanjskim svijetom.¹⁴

„Razlika između jedne nesvjesne i jedne predivjesne predodžbe sastoji se u tome što se prva zbiva na nekoj građi koja ostaje nepoznata, dok je drugoj (predivjesnoj) pridodana veza sa predodžbama riječi“.¹⁵ Dakle, način na koji predivjesna predodžba može postati svjesna je taj da je povežemo sa predodžbama riječi. Freud tvrdi da su te predodžbe riječi ostatci sjećanja kod ljudi. Kako su sadržane u našim sjećanjima, mi ih posjedujemo, a to znači, da u svakom trenutku one mogu iznova postati svjesne. Dakle, postati svjesno može samo ono što je već jednom bilo svjesno, a čovjek to čuva u svom sjećanju. Da bi takvi opažaji postali svjesno, potrebno je da se pretvore u izvanjske opažaje. To postaje moguće pomoću tragova sjećanja. Za ostatke sjećanja smatra se kako su oni sadržani u sistemima koji neposredno graniče sa sistemom opažanje-svijest¹⁶. Kod pokušavanja pretvorbe jedne predivjesne predodžbe u svjesnu puno nam pomažu naša osjetila, naši akustični i optički opažaji. „Mišljenje u slikama, dakle, tek je vrlo nesavršen oblik postajanja svjesnim“.¹⁷ Iz ovoga proizlazi da je način na koji nešto nesvjesno možemo učiniti predivjesnim taj da posredstvom analitičkog rada proizvedemo takve predivjesne posredne članove. Predodžba riječi služi tome da njihovim posredovanjem od unutrašnjih procesa mišljenja nastaju opažaji.

Uvidjeli smo da predivjesne predodžbe mogu postati svjesne ako ih povežemo sa predodžbama riječi koje su sadržane u našem sjećanju. Na koji bi onda način predivjesni osjeti mogli postati svjesni? Osjeti i opažaji također moraju doći do sistema opažaja kako bi postali svjesni. Ako je taj put zatvoren, od njih neće nastati osjeti. Razlika između postajanja svjesnim osjeta i predodžbe je ta da za jednu nesvjesnu predodžbu tek moraju biti stvoreni vezni članci kako bi je doveli do svijesti, dok za osjete koji se sprovode izravno ovo nije nužno. Kada govorimo o osjetima, nema razlike između predivjesnog i nesvjesnog, dakle, osjeti su ili svjesni ili nesvjesni. Osjetima nije potrebna predodžba riječi da bi postali svjesni, oni postaju svjesni izravnim putem.¹⁸

¹⁴ Usp., S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.273-282.

¹⁵ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.276.

¹⁶ Sistem opažanje – svijest nalazi se na vanjskom obodu psihičkog aparata, on prima informacije iz vanjskog svijeta, naročito osjete u rasponu ugoda – neugoda i oživljena sjećanja.

¹⁷ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.277.

¹⁸ Usp., S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.278-279.

Druga Freudova topika njegov je, vjerojatno, najbolji rad i najveći doprinos koji je ostavio čovječanstvu. Razdioba ljudske psihe na Ono, Ja i Nad-Ja, svakako je ono što većinu ljudi, bili oni školovani ili ne, upućuje na Freuda. Ova Freudova topika duboko je vezana za problem Edipovog kompleksa. Razrješenje Edipovog kompleksa dovodi do stvaranja instancije Nad-Ja koje će služiti kao kontrola nad onim Ja. Prva Freudova topika prostorno je dinamička, a druga daje strukturnu shemu psihe. Ono i nesvjesno donekle se podudaraju kao i Ja i svjesno (Ja je puno šire od svijesti te uključuje i predivjesno i nesvjesno iz prve topike), Nad-ja nikako ne može biti vezano uz svijest jer je ono nesvjesno. Vrlo je važno znati da u ovoj strukturi ljudske psihe ono svjesno gubi i ono malo autonomije što je imalo u prvoj topici. Da bi što bolje predočili tri stupnja ove druge topike, objasniti ćemo svaku od instancija pojedinačno.

Pod utjecajem vanjskog svijeta (okoline), jedan dio Onog, opremljen organima za primanje poticaja i za zaštitu od njih, postupno se razvio u Ja. On je „posrednik“ između Onoga i vanjskog svijeta. Zamjedba i svijest samo su najmanji i „najpovršniji“ dio Ja, dio topografski najbliži vanjskom svijetu, ali pomoću tih sredstava (opažajno-svjesni sustav) Ja održava svoju egzistenciju, promatrajući i ispitujući zbiljnost, snimajući i čuvajući njezinu „pravu sliku“, prilagođavajući se prema zbiljnosti i mijenjajući je u svom vlastitom interesu. Tako Ja ima zadatak da „predstavi vanjski svijet Onome i da ga tako sačuva: jer Ono, težeći slijepo da zadovolji svoje nagone u potpunom zanemarivanju nadmoći vanjskih sila, ne bi inače mogao izbjeći uništenje“. Pri obavljanju toga zadatka, glavna je funkcija Ja da koordinira, promijeni, organizira i kontrolira nagonске poticaje Onoga tako da smanje sukobe sa zbiljnošću: da potisne poticaje koji su neusklađivi sa zbiljnošću, da „izmiri“ ostale sa zbiljnošću izmijenivši njihov predmet, odgađajući ili odvrćajući njihovo zadovoljenje, preobražavajući njihov način zadovoljenja. Na taj način Ja „svrgava sa prijestolja načelo užitka koje ima neospornu vlast nad procesima u Onom i zamjenjuje ga načelom zbiljnosti koje obećava veću sigurnost i veći uspjeh“.¹⁹ Psihoanaliza je pojam ugone u prvi plan stavila u posve različitom kontekstu gdje se on pojavljuje u vezi s procesima (doživljaj zadovoljenja) i pojavama (san) koje su očigledno nestvarne. Načelo ugone ne podrazumijeva da je svrha ljudskog djelovanja ugoda, nego da je naše djelovanje uvjetovano ugodom i neugodom u aktualnom koje su, pak, posljedica predodžbe akcije koju treba izvesti ili njezinih učinaka. Freud smatra da se psihički aparat podešava izbjegavanjem ili oslobađanjem od neugodne napetosti. Načelo ugone ima za

¹⁹ H., Marcuse, *Eros i civilizacija*, Naprijed, Zagreb, 1985., str.38.-39.

cilj izbjegavanje neugode i pribavljanje ugone. Neugoda je povezana s povećanjem količina uzbuđenja, a ugodna s njihovim smanjivanjem. Načelo ugone ubraja se u ekonomska načela. Načelo stvarnosti u paru s načelom ugone, mijenja njegovo djelovanje. Kako načelo stvarnosti uspijeva prevladati kao podešavač, traženje se zadovoljenja više ne izvodi najkraćim, nego zaobilaznim putovima, a krajnji se ishod odgađa ovisno o okolnostima što ih nameće vanjski svijet. Načelo stvarnosti, načelo koje podešava psihičko funkcioniranje, pojavljuje se sekundarno kao preinaka načela ugone koje isprva samo vlada. Njegovo uspostavljanje podudara se s nizom promjena u psihičkom aparatu: s razvijanjem svjesnih funkcija, pažnje, rasuđivanja i pamćenja, zatim zamjenjivanjem motornog pražnjenja akcijom usmjerenom na primjerno prilagođivanje stvarnosti te nastajanjem mišljenja definiranog kao "aktivnost provjere" u kojoj se pomiču male količine zaposjedanja čemu je preduvjet pretvorba slobodne energije koja nastoji neometano teći s jedne predodžbe na drugu u vezanu energiju (identitet misli). Prijelaz s načela ugone na načelo stvarnosti osigurava postizanje zadovoljenja u stvarnome, dok na drugoj strani načelo ugone nastavlja vladati cijelim poljem psihičkih aktivnosti.

2.3.NAD-JA

Ja nije samo dio Onoga, modificiran utjecajem sistema opažaja, zastupnik stvarnog vanjskog svijeta u duši. Stoga možemo zaključiti kako i unutar samoga Ja postoji diferencija koju nazivamo Nad-Ja. Ideal-Ja u drugoj je Freudovoj topici instancija ličnosti koja nastaje susretanjem narcizma i identifikacijom s roditeljima kao zamjenom za njih. Kao zasebna instancija, Ideal ja uzor je prema kojemu se subjekt nastoji oblikovati. Iako je Freud tvorac pojma idealnog Ja, on nije obrazložio razlike između njega i Ideala-Ja. Idealno Ja instrapsihička je borba po sudu nekih različitih autora od Ideala-Ja, ideal narcističke svemoći definiran prema obrascu infantilnog narcizma. Iako Freud nije pretjerano puno govorio o Idealnom Ja, njegovi nastavljači slažu se da u prvi plan treba istaknuti narcistička obilježja tvorbe Idealnog Ja. Freud napominje kako je mjesto tvorbe idealnih instancija ličnosti idealiziranje kojim si subjekt zadaje cilj da ponovno ostvari stanje svemoći infantilnog narcizma. "Poticaj tvorbi Ja-ideala za čijeg je stražara postavljena savjest proizašao je, naime, od glasova posredovanog kritičkog utjecaja roditelja; s vremenom njima su se pridružili odgojitelji, učitelji i nesagledivo mnoštvo neodređenih osoba danog miljea (bližnjih, javnog mijenja)".²⁰ Taj Nad-Ja u sebi sadrži kritiku roditelja i društva, a nastaje na temelju prvih

²⁰ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.63.

zabrana i prepreka s kojima se čovjek suočava u svom životu, ponajprije Edipovog kompleksa. Tako se kao najopćenitija posljedica seksualne faze kojom vlada Edipov kompleks može uzeti neki talog u Ja koji se sastoji u zgotavljenju tih dvaju, na neki način međusobno sjedinjenih, poistovjećenja. Ta promjena Ja zadržava svoj poseban položaj i istupa nasuprot drugom sadržaju Ja kao Ja-ideal ili Nad-Ja.²¹

Ja-ideal baštinik je Edipovog kompleksa i time izraz najmoćnijih pobuda koje je libidoiskusilo u Onome. Uspostavljanjem Ja-ideala Ja ovladalo je nad Edipovim kompleksom, ali u istom je trenutku samog sebe podredilo Onome. Ja je predstavnik vanjskog svijeta, stvarnosti, dok je Nad-Ja predstavnik unutrašnjeg svijeta u ljudskom životu, Onoga. Sukobi između Ja i Ja-ideala bit će zapravo sukobi između onoga vanjskog i onoga unutrašnjeg svijeta (onog psihičkog i onog stvarnog) u čovjeku.

3.INFANTILNA SEKSUALNOST

Iako je sama infantilna seksualnost bila dobro poznata tema i prije rada Sigmunda Freuda, on je bio taj koji je uspio objasniti glavne značajke te seksualnosti te je pokušao dokazati da je ona jedan od najvažnijih stadija razvoja čovjekovog seksualnog života. Naime, Freud objašnjava važnost infantilne seksualnosti gledajući prema naprijed, odnosno, prema stadijima čovjekovog života kada on već ima razvijen seksualni život. Za sve probleme koji se mogu pojaviti u seksualnom životu (inverzija, sadizam, mazohizam...), moguće je pronaći začetke takvoga ponašanja baš u doba infantilne seksualnosti. Sama pomisao na dječju seksualnost i danas izaziva veliko zgražanje ljudi te je po tome problem dječje seksualnosti još uvijek tabu-tema u današnjem društvu. To samo pokazuje kako ljudsko društvo još uvijek nije sposobno izaći iz svojih okvira te je ono još uvijek pod velikom stegom određenih znanstvenih institucija koje ne cijene dostignuća modernog doba. Iako je znanost od početka stoljeća jako napredovala, još uvijek nije u potpunosti spremna prihvatiti osjetljive teme poput ove. Barem bi se u okvirima znanosti (psihologija, filozofija, medicina...) trebalo moći slobodno govoriti o problemima ove vrste, kada je već to nemoguće učiniti u društvu koje nije spremno za promjene. "Dio javnog mišljenja smatra da spolni nagon u djetinjstvu uopće ne postoji te da se budi tek u razdoblju života koji nazivamo pubertetom".²² U literaturi prije Freuda mogla se pronaći koja bilješka o infantilnoj seksualnosti, ali nije bilo općeprihvaćenih teorija. Većina

²¹ Isto, str.289.

²² Sigmund, Freud, *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*, Stari Grad, Zagreb, 2000., str.88.

autora prije Freuda koja se bavila područjem ljudske seksualnosti pri izradi je nekih teorija odbacivala problem dječje seksualnosti, odnosno negirala je njezino postojanje (krajem 19. stoljeća u znanstvenim se raspravama o seksualnom razmišljalo isključivo kao o patologiji seksualnog, kao o prostoru lutanja i groze, poukama početnicima za ispravno djelovanje, ili – još bolje, kao o zanemarivom).

Zbog čega se ne sjećamo svojih radnji iz doba djetinjstva, iako Freud tvrdi kako je u djetinjstvu naše pamćenje najsposobnije za upijanje i reproduciranje? Rješenje za to pronalazi se u infantilnoj amneziji. Naime, Freud tvrdi kako se ljudi ne sjećaju razdoblja svoga djetinjstva do 8. godine jer su pod utjecajem amnezije koja im sakriva sve što su radili do tada. Samo postojanje infantilne amnezije Freud je dokazao prateći brojne pacijente koje je liječio i ustvrdio da smo u tom razdoblju vrlo živahno reagirali na dojmove, pokazivali emocije kako to rade odrasli ljudi i da smo čak pokazivali naznake razumnog mišljenja. Freud rješenje za infantilnu amneziju ne vidi u zaboravljanju onoga što smo proživjeli, nego kao posljedicu potiskivanja²³. Potiskivanje je za Freuda jedan stupanj obrane djeteta od neugodnih radnji. Dijete potiskuje svoja sjećanja na seksualnost te se zbog toga ne može sjetiti radnji koje je činio u doba djetinjstva. Proučavajući ponašanje neurotičara, Freud je došao do zaključka da je seksualnost psihoneurotičara zadržala dječji stav ili se ponovo na njega vratila. Tu se radi o uspoređivanju infantilne sa histerijskom amnezijom. Histerijska amnezija koja je karakteristična za neurotičare, također se temelji na potiskivanju, ali za razliku od infantilne amnezije, kod histeričara već postoji ono što nazivamo sjećanje kojim on ne može raspolagati, dok kod djeteta još uvijek ne postoji sjećanje.²⁴ Freud infantilnu amneziju ne smatra posljedicom navodne djetetove funkcijske nesposobnosti da bilježi dojmove, nego ju shvaća kao učinak potiskivanja seksualnosti što za sobom povlači gotovo sve događaje iz djetinjstva. Obuhvat infantilne amnezije počinje se sužavati s propadanjem Edipovog kompleksa i ulaskom u period latencije. Infantilna amnezija predstavlja uvjet za kasnija potiskivanja s kojima se čovjek suočava u životu (Edipov kompleks).

Autoerotizam²⁵ je glavna značajka infantilne seksualnosti. Autoerotsko ponašanje je ponašanje u kojem subjekt zadovoljenje pronalazi na vlastitom tijelu, dakle nije mu potrebna interakcija sa vanjskim svijetom. Može se reći da je ono zapravo pokušaj imitiranja užitka

²³ Potiskivanje je radnja kojom subjekt nastoji gurnuti ili zadržati u nesvjesnom predodžbe (misli, slike sjećanja) u vezi s nagonom. Potiskivanje se događa u slučajevima gdje zadovoljenje nekog nagona koje može pribaviti ugodu, prijeteći da izazove neugodu s obzirom na druge zahtjeve.

²⁴ Uspoređi, S., Freud, *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*, str.90-92.

²⁵ Freud preuzima pojam autoerotizam od Havelocka Ellisa koji je pod autoerotizmom podrazumijevao pojave spontanog seksualnog čuvstva nastale bez ikakvog vanjskog, bilo izravnog, bilo neizravnog poticaja.

koje je dijete nekoć doživjelo. Autoerotizam je, u širem značenju, svojstvo seksualnog ponašanja u kojem subjekt postiže zadovoljenje isključivo na vlastitom tijelu, bez vanjskog objekta. Nakon nekog će vremena ovakvo autoerotsko ponašanje narušiti utjecaj vanjskoga svijeta te će dijete u interakciji sa svijetom pronaći nove načine zadovoljenja (pojavom zubića dijete više ne ovisi toliko o hranjenju putem dojke, sada se može hraniti žvakanjem). U početku seksualnog života zadovoljenje se može ostvariti bez objekta, što znači da ne postoji nikakav unaprijed zadani put koji subjekta usmjerava na određeni objekt. Naime, sisanje, što ga Freud uzima za obrazac autoerotizma, sekundarno je u prvoj etapi kad se seksualni nagon zadovoljava naslanjanjem na nagon za samoodržavanjem i na njegovom objektu (majčinoj dojci). Odvajajući se od gladi, oralni seksualni nagon gubi svoj objekt i postaje autoerotičan. Manifestacije sisanja prsta (iako ne sisu sva djeca) mogu se vidjeti u kasnijim razdobljima života jer djeca koja su sisala prst imat će sklonosti prema ljubljenju, piću, pušenju...²⁶ Druga značajka infantilne seksualnosti primarnost je erogenih zona. Kao erogenu zonu Freud vidi bilo koji dio tijela ili čak čitavo tijelo. Svako mjesto na vlastitom tijelu koje djetetu pruža užitak može biti erogena zona za njega (svako područje može funkcionirati kao erogena zona i Freud, dosljedno tome, svojstvo erogenosti proteže na cijelo tijelo).²⁷ Treća značajka infantilne seksualnosti ovisnost je o Ja nagonima i seksualnim nagonima. Ja nagoni samosvojan su tip nagona čija se energija stavlja u službu Ja u obrambenom sukobu. Ja nagoni sklop su neseksualnih potreba koji za cilj imaju samoodržavanje individuuma. Za razliku od Ja nagona, seksualni nagoni definirani su kao sila kojom upravlja isključivo načelo ugone koje je teško odgojiti i koje funkcionira u skladu sa zakonima primarnog procesa i neprestano ugrožava ravnotežu psihičkog aparata. U početku čovjekovog života vidjeli smo da dijete nema nikakve poveznice sa vanjskim svijetom. Dijete se u prvim mjesecima života ponaša autoerotski i na taj način ostvaruje ugodu bez odnošenja sa vanjskim svijetom. Razvojem Ja-nagona dijete više nije u stanju ponašati se autoerotski. Naime, Ja-nagoni svoje zadovoljenje mogu pronaći isključivo u odnošenju sa vanjskim svijetom. Jastvo²⁸ se sada suočava sa situacijom u kojoj još nije bilo. U njemu još uvijek vladaju načela ugone, ali sada počinje dobivati objekte iz vanjskog svijeta te ono introjicira objekte koji mu čine ugone, dok one koji mu čine neugodu odbacuje. Uspostava Ja-nagona uništava autoerotska stanja kod djeteta te ga dovodi u vezu sa vanjskim svijetom. Sada dijete ima mogućnost odabrati

²⁶ Usp., S. Freud, *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*, str.98-99.

²⁷ Usp., S., Freud, *Tri rasprave o teoriji seksualnost*, str.99-101.

²⁸ Jastvo – kovanica načinjena prema njem. Ichheit; u našoj filozofskoj literaturi upotrebljava se uglavnom u dvostrukom značenju: 1) kao supstantivacija zamjenice „ja“, odnosno „ja“ mišljeno kao supstancijalno biće, 2) kao apstrahirano svojstvo (karakteristika) onoga što je „ja“; Vladimir, Filipović, *Filozofski rječnik*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984., str.161.

seksualni objekt iz vanjskog svijeta, što će na kraju voditi do stvaranja Edipovog kompleksa.²⁹ Učenje o Ja nagonima i seksualnim nagonima prva je dioba nagona kod Freuda. Freud ustvrđuje da seksualni nagoni nastaju iz naslanjanja na životne funkcije, a zatim od njih postupno odvajaju, naročito u autoerotizmu gdje dijete ugodu pronalazi u vlastitom tijelu bez interakcije sa vanjskim svijetom. Utjecaj Ja nagona lako je primijetiti, posebice u prvoj fazi seksualnog života djeteta. U toj fazi dijete povezuje uzimanje hrane sa seksualnim zadovoljstvom te imitirajući tu radnju pokušava postići užitak više puta. U početku je seksualna uroda vezana uz uzimanje hrane – sisanje majčine dojke. Tu još nisu razdvojeni seksualni i Ja nagoni. Prelaskom na krutu hranu sisanje postaje isključivo seksualni čin. Ja nagon ne može se primijetiti u prvoj fazi jer tada još nije nastupila podjela nagona.

Još je jedna značajka infantilne seksualnosti ta da dijete može biti polimorfno perverzno, tj., da ne poznaje granice u kojima traži zadovoljenje seksualnih nagona (dijete može posjedovati veliki broj erogenih zona na kojima može pokušati ostvariti ugodu). Polimorfna perverznost omogućuje sublimaciju, budući da čini mogućim odvajanje seksualnog užitka od genitalne organizacije i reprodukcije. Freud naglašava kako svako dijete posjeduje ovakve oblike ponašanja pa zapravo zavisi od sile otpora hoće li se pokazati ovakvo ponašanje, odnosno, o zavođenju. Zavođenje najčešće provode odrasle osobe koje pokušavaju navesti dijete da ostvari zadovoljenje na bilo kojem dijelu tijela koji može postati erogena zona.³⁰

3.1.RAZVOJNE FAZE INFANTILNE SEKSUALNOSTI

U svom djelu *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*, Freud navodi dvije faze razvoja infantilne seksualnosti: pregenitalnu i genitalnu fazu. Faze naziva prema utjecaju i vladanju erogene zone u pojedinom trenutku dječjeg života. Kod pregenitalnih faza erogena zona smještena je na područje oralnog i analnog otvora te zbog toga u razdoblju pregenitalnih faza imamo oralnu i analnu fazu. Pregenitalne faze traju uglavnom od rođenja djeteta pa do navršene treće godine. Za razliku od pregenitalne faze, genitalna faza takva je da su genitalije preuzele primat nad erogonom zonom. Iako u početku postoji samo jedna genitalna faza, u daljnjim će radovima Freud utvrditi da postoje tri faze genitalnog razvoja: falusna faza, faza latencije i prava genitalna faza. Rezultat razvoja faza oblikovanje je takozvanog normalnog seksualnog života odraslih u kojemu je postizanje užitka stavljeno u funkciju razmnožavanja, dok su

²⁹ Usp., S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.41-71.

³⁰ S., Freud, *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*, str.108.

parcijalni nagoni, našavši se pod primatom jedne jedine erogene zone, oblikovali čvrstu organizaciju za postizanje seksualnog cilja na nekom stranom seksualnom objektu.³¹

„Organizacije seksualnog života u kojima genitalna zona još nije preuzela svoju ulogu vladanja ostalima, želimo nazvati pregenitalnima“.³²

Prva je pregenitalna seksualna faza oralna ili, kako ju Freud naziva, kanibalska. Glavna je značajka ove faze to da seksualna djelatnost ovdje nije odvojena od hranjenja, niti ima ikakvih razlika među tim djelatnostima. „Objekt jedne djelatnosti je objekt druge“:³³ Oralna faza traje otprilike 18 mjeseci. Usta, usne i jezik predstavljaju erogenu zonu. Glavne su radnje ove faze sisanje, dojenje, hranjenje. Dijete pokušava postići zadovoljenje svojih nagona na način da oponaša radnju koja mu je prije donijela ugodu. To se događa na primjeru sisanja prsta koje je oponašanje ranije ostvarenog zadovoljstva putem sisanja dojke. Druga je faza pregenitalne seksualne organizacije analna ili, kako Freud kaže, analno-sadistička. Ovdje dolazi do razdvajanja unošenja hrane od seksualne djelatnosti, a erogena zona analni je otvor koji djetetu pruža užitak (bilo prazneći, bilo zadržavajući izmet). Dolazi i do prve prave suprotnosti u seksualnom životu čovjeka, ne još na muško-žensku, nego na aktivnu i pasivnu. Freud smatra kako aktivnost odgovara sadizmu³⁴, a pasivnost analnom erotizmu i svakom od ta dva pola pripisuje djelomične nagone s posebnim izvorima: mišićni sustav i analna sluznica.³⁵

U početku svoga istraživanja o infantilnoj seksualnosti Freud navodi da postoji samo jedna faza genitalnog razvoja i da se ona javlja kada dijete dosegne pubertet. U ovoj fazi ukida se polimorfna perverznost koja je bila karakteristična za pregenitalni stadij, a nagon se koncentrira na falus. Govoreći kako nije jednostavno odrediti razmak između pregenitalne i genitalne organizacije, Freud uvodi novu fazu koja je karakteristična samo za muški spol i naziva ju falusnom.

³¹ *Isto*, str.115.

³² *Isto*, str.115.

³³ *Isto*, str.115.

³⁴ Sadizam – vrsta nastranosti nazvana po Markizu de Sadu, a predstavlja seksualnu nastranost u kojoj ej zadovoljenje povezano sa patnjom ili ponižavanjem druge osobe.

³⁵ Usp., S., Freud, *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*, str.116., i Jean, Lapanche, i Jean, Baptiste, Pontalis, *Rječnik psihoanalize*, Naprijed, Zagreb, 1992., str.23.

„S pravom se kaže da je Edipov kompleks suštinski kompleks neuroza te da predstavlja značajan dio sadržaja neuroza. U njemu infantilna seksualnost doseže svoj vrhunac, što zbog posljedica utječe na seksualnost odrasle osobe“.³⁶

Faze latencije period je koji traje od gašenja infantilne seksualnosti pa do puberteta. Dolazi do značajnijeg smanjenja seksualnih aktivnosti i seksualnih želja. Prvi se put pojavljuju osjećaji stida i gađenja te moralna i estetska stremljenja. Period latencije zapravo počinje raspadom Edipovog kompleksa te njegovim napuštanjem objektnih zaposjedanja, nakon čega u ovoj fazi slijedi identifikacija sa roditeljima i sublimiranje nagona.

Prava genitalna faza zapravo počinje u razdoblju puberteta. Nakon faze latencije opet dolazi do pojačanja seksualnih želja kod čovjeka. U ovoj fazi genitalije su u potpunosti preuzele ulogu erogene zone te dolazi do potpunog napuštanja autoerotizma i polimorfne perverzности. Ukoliko je čovjek prošao sve faze razvija do ove, on će imati normalan seksualni život.

4. EDIPOV KOMPLEKS

Ključni problem Freudove psihoanalize problem je Edipovog kompleksa. Iako se na početku svoga razmatranja o teoriji seksualnosti nije bavio problemom edipacije, ubrzo je shvatio da njegovo dosadašnje učenje nije dostatno da bi objasnio koncept ljudske seksualnosti³⁷. Nakon odbacivanja teorije zavođenja, Freud je uspostavio ranije objašnjenu teoriju infantilne seksualnosti i kao njezin glavni događaj opisao upravo Edipov kompleks.

Prvo spominjanje Edipovog kompleksa zabilježeno je kod Freuda u djelu *Osobit tip izbora ljubavnih objekata kod ljudi*. Tu Freud prvi put spominje Edipov kompleks došavši do njega uspoređivanjem ljubavnih objekata kod muškaraca. Svoj vrhunac, odnosno svoje objašnjenje Edipov kompleks dobit će u djelu *Ja i Ono*, a posebice u *Razrješenju Edipovog kompleksa*. Nakon ovih djela Freud će razmatrati ulogu Edipovog kompleksa u procesima kulture, ponajprije u djelu *Nelagoda u kulturi* te do modela društvenih odnosa u djelu *Totem i tabu*. Možemo zaključiti da je Freud smatrao Edipov kompleks jednim od glavnih događaja u

³⁶ S., Freud, *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*, str.146.

³⁷ Freudova prva teorija seksualnosti nazvana je „Teorija zavođenja“. Nastala je između 1895. i 1897. godine te je potom napuštena. Bit je sadržana u činjenici da sjećanje na zbiljske prizore zavođenja predstavlja jedno od glavnih uzroka psihoneuroza. Ključni trenutak teorije zavođenja jest događaj, stvaran ili izmišljen, u kojem druga, najčešće odrasla osoba podvrgava dijete seksualnom djelovanju; Zbiljski ili fantazmični prizor gdje subjekt (najčešće još dijete) biva izložen seksualnim namjerama ili postupcima druge (najčešće odrasle) osobe; J., Lapanche, J., B., Pontalis, *Rječnik psihoanalize*, str.505.

ljudskom životu te je zbog toga kroz čitav svoj život nadopunjavao svoju teoriju da bi stvorio ono što mi danas poznajemo pod pojmom Edipov kompleks.

Iako spada pod genitalnu organizaciju, falusna faza nipošto nije potpuno genitalna. Falusna faza još uvijek sadrži brojne značajke pregenitalne organizacije, tako da ona zapravo predstavlja prijelaz iz pregenitalnih u genitalne faze. Dječak pretpostavlja kako svi imaju isti organ kao i on (ljudi i životinje) te razvija jaku želju da vidi organe kod drugih kako bi mogao uspoređivati sa vlastitim. Iz navedenog, u kasnijem se razdoblju života kod čovjeka može razviti određena seksualna znatiželja. Kada dijete uvidi razliku među spolovima, kod njega dolazi do razbijanja iluzije o tome da svi posjeduju isti organ kao i ono. Dječak si pokušava objasniti kako je penis kod djevojčica još uvijek mali te da će narasti (kao kod njega), ali kada shvati da djevojčice zapravo nemaju isti organ kao i on, kod njega se prvi put javlja bojazan da bi i on mogao ostati bez organa. Tu se kod dječaka prvi put javlja kompleks kastracije. Što se tiče žena, dječak smatra da nisu sve bez penisa, nego samo one koju su „zaslužile“ da im se penis odstrani, dok recimo kod majke dječak pretpostavlja penis puno duže. Najvažniji događaj falusne faze svakako je Edipov kompleks, odnosno ostvarivanje incestuoznih želja prema roditeljima suprotnog spola. Falusna faza traje od treće do pete godine.³⁸

Pri nastajanju teorije o Edipovom kompleksu Freudu je pomogla usporedba odabira seksualnih objekata kod neurotičara. Naime, on tvrdi da postoje četiri tipa ženske osobe koje muškarci uzimaju kao seksualne objekte, uspoređujući ih prema uvjetima pod kojima se voli. Prvi tip izbora objekta kod muškaraca žena je koja je zauzeta. Muškarci će radije izabrati ženu koja pripada nekom, nego onu koja je slobodna. Drugi tip žene koju muškarci izabiru žena je koja ima dobru seksualnu reputaciju. U ovom slučaju često se kod muškaraca može razviti osjećaj ljubomore jer ne posjeduje ono što želi. Tek kada su muškarci ljubomorni žena ovakvog tipa doseže svoju punu vrijednost. Treći tip izbora objekta kod muškaraca žena je koja je prostitutka. Zanimljivo je da u ovom tipu odabira objekta muškarac može odjednom biti sa više žena, a da sve voli jednako. Ljubav prema ženi ovakvog tipa ne može u potpunosti ispuniti sve erotične želje muškaraca. Zbog toga oni pokušavaju zadovoljiti seksualni nagon na način da imaju više partnera. Četvrti tip izbora objekta žena je za koju muškarac vjeruje da ga treba (da ju mora „spasiti“). Muškarac je uvjeren da će žena izgubiti svaku moralnu osnovu i da će bez njega biti izgubljena. On je zapravo spašava od svega toga. Svaki od ovih tipova

³⁸Usp., S.E.: The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, *The Infantile Genital Organization*, ur. James Strachey, 24 sveska, London, Hogarth Press, 1953-1966., 3137-3140.

izbora objekta kod muškaraca zapravo je samo kopiranje infantilne fiksacije prema majci. To se najlakše može vidjeti kada muškarci za seksualne partnere odabiru starije žene, čak i nakon puberteta, što pokazuje da je njihova fiksacija na majku u doba infantilne seksualnosti potrajala jako dugo. Freud uspoređuje odnose u obitelji s prvim tipom izbora objekta. Dijete koje odrasta u normalnoj obitelji smatra da majka pripada ocu i takav tip ponašanja Freud naziva majčin kompleks. Nakon što dijete počne shvaćati prave oblike seksualnih odnosa, kod njega se raspada majčin kompleks. Uvidjevši da njegova majka zapravo ne radi ništa posebno, ništa drugo nego prostitutka, on smatra kako su one iste (jer rade jednu te istu stvar). Dječak nakon toga počinje žudjeti za svojom majkom na način da bi mogao ostvariti seksualno zadovoljenje i tu počinje osjećati mržnju prema ocu koji je prepreka prema ostvarivanju takvih težnji. Dijete, isto tako, ne oprašta majci to što ocu dopušta takav odnos, a njemu ne te to smatra kao čin izdaje od strane majke. Tu za Freuda počinje Edipov kompleks.³⁹

Okolnosti u kojima se razvija Edipov kompleks jednake su u svim kulturama. Za Freuda postoje neke stvari koje se uvijek pojavljuju zajedno s Edipovim kompleksom. Da bi krenuli u daljnju obradu, samom kompleksu prvo moramo objasniti neke pojmove koji su ključni pri konstruiranju i razrješenju samog kompleksa. Riječ je o trijadnoj (trokutnoj) strukturi unutar Edipovog kompleksa, a zatim u procesima objektnog zaposjedanja i identifikacije.

Ono što uvijek vrijedi za Edipov kompleks je da je riječ o trijadnoj strukturi. Naime, da bi se razvio sam kompleks moraju postojati 3 osobe. U slučaju Edipovog kompleksa to su dijete, otac i majka. Kod muškog djeteta razvija se seksualni nagon prema majci te on počinje objektno zaposjedanje majke. U isto vrijeme kod njega se javlja mržnja prema ocu jer je on prepreka ostvarenju djetetovih želja prema majci. To se događa kod jednostavnog tipa Edipovog kompleksa. Složeniji su oblici Edipovog kompleksa kada se u isto vrijeme kod djeteta javlja ljubav i prema majci i ocu te mržnja prema oboje. Djetetova želja prema majci te mržnja prema ocu stvaraju trijadni karakter Edipovog kompleksa. Za Freuda je unutar tog kompleksa otac negativac jer on sprječava dijete da ostvari svoje želje.⁴⁰ Za razliku od Freuda koji oca vidi kao negativca, francuski psiholog Jacques Lacan ima drugačiju teoriju unutar trijadnog odnosa u Edipovom kompleksu. „Za razliku od Freuda iz čijih je postavki proizlazilo da je otac nužni negativac koji se kao treći uključuje u dijadni odnos majke i djeteta te ga preobražava u trijadnu strukturu, Lacan obrće situaciju i diferencira roditeljske funkcije. Majka je negativac te postaje vizija majke krokodila koja u svojim raljama drži

³⁹ Usp., S.E.: The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, *A Special Type of Choice of Object Made by Men*, 2324-2332.

⁴⁰ Usp., Sigmund, Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, Naprijed, Zagreb, 1986., str.286-287.

dijete te ga ne pušta. Majčina žudnja stoji djetetu na putu ostvarivanja subjektiviteta pa je otac nužan kao treći kako bi ponovno preobratio dijadnu strukturu u trijadnu te uveo dijete u simbolički poredak“.⁴¹

Freud pojam zaposjedanja poistovjećuje s idejom pozitivnog punjenja objekta ili predodžbe. Zaposjedanje je ekonomski pojam koji govori da se kod te radnje izvjesna psihička energija veže za neku predodžbu ili skupinu predodžbi, dio tijela, objekt, itd. Smatra se da su nagoni izvorište svih vrsta energije zaposjedanja. U slučaju Edipovog kompleksa dijete objektno zaposjeda majku te u njoj želi pronaći ostvarenje svojih libidnih želja. Prvi oblik objektnog zaposjedanja dijete razvija kao novorođenče na majčinoj dojci te to predstavlja primjer izbora objekta putem naslanjanja.⁴² Novorođeno dijete ne može prepoznati razliku između objektnog zaposjedanja i poistovjećenja jer ono još nije upoznato s objektnim zaposjednucima te ih može prihvatiti ili se kroz proces potiskivanja obraniti od njih. Tek kad dođe do razvoja Edipovog kompleksa, dolazi i do razdvajanja ovih procesa. „Kasnije se može pretpostaviti da objektna zaposjednuća proizlaze iz Onoga u kojemu se erotičke težnje osjećaju kao potrebe“.⁴³

„Poistovjećenje je psihoanalizi poznato kao najranije očitovanje osjećajne veze sa drugom osobom“.⁴⁴

Poistovjećenje je psihološki proces kojim se subjekt poistovjećuje s nekim vidom, osobom ili pridjevkom drugoga i potpuno se ili djelomično preobražuje po uzoru na nj. Poistovjećenje ima vrlo važnu ulogu kako u strukturiranju, tako i u razrješenju Edipovog kompleksa. Mali dječak iskazuje posebno zanimanje za oca, on želi postati i biti takav kao otac, stupiti svugdje na njegovo mjesto. Dječak uzima oca kao neki ideal te se želi poistovjetiti s njim. „Postavivši konačni oblik opće formule Edipovog kompleksa, Freud pokazuje koliko je struktura tako nastalih poistovjećenja složena jer su otac i majka, svako ponaosob, u isti mah objekti i ljubavi i suparništva. Ambivalentan odnos u odnosu na objekt vjerojatno je osnova svakog poistovjećenja“⁴⁵. Prvi oblici poistovjećenja za dijete svakako dolaze iz užih krugova obitelji.

⁴¹ Usp., Dejan, Durić, *Uvod u psihoanalizu – Od edipske do narcističke kulture*, Uvodi, Zagreb, 2013., str.165.-166.

⁴² Tip izbora objekta gdje ljubavni objekt biva izabran po uzoru na roditeljske likove jer oni djetetu osiguravaju hranu, njegu i zaštitu. Ova vrsta izbora temelji se na činjenici da se seksualni nagoni izvorno naslanjaju na nagone za samoodržavanjem.

⁴³ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.284.

⁴⁴ *Isto*, str.238.

⁴⁵ J., Lapanche, J., B., Pontalis, *Rječnik psihoanalize*, str.114.

Zanimljivo je kako se možemo jednako poistovjetiti s osobama koje volimo i onima koje ne volimo.

Što se tiče samog kompleksa, poznajemo nekoliko dioba. Prva je i ona najvažnija, naravno, na muški i ženski kompleks. Muški i ženski kompleks ne razlikuju se previše, ali postoje neke odrednice koje su ključne za strukturiranje i razrješenje kompleksa. Zatim postoje jednostavni i potpuni Edipov kompleks. Kod jednostavnog tipa kompleksa sve se događa na uobičajen način i on je specifičan za „normalne“ ljude. Potpuni Edipov kompleks uglavnom vežemo za neurotičare.

Što se tiče muškog djeteta Edipov kompleks događa se na sljedeći način: dječak objektivno zaposjeda majku prema tipu izbora objekta naslanjanjem, dok se u isto vrijeme poistovjećuje s ocem. Nakon nekog vremena kod njega počinju jačati seksualne želje prema majci. Kada dječak uvidi da je otac prepreka tim željama, kod njega se javlja mržnja prema ocu. Dječak želi zauzeti očev položaj u odnosu na majku. Kod dječaka se javlja ambivalentan stav prema ocu (istovremeno osjeća i ljubav i mržnju prema ocu) koja je bila sadržana u poistovjećivanju. „Ambivalentan stav prema ocu i tek nježna objektivna težnja prema majci sačinjavaju za dječaka sadržaj jednostavnog, pozitivnog Edipovog kompleksa“.⁴⁶

Postoji nekoliko načina razrješenja Edipovog kompleksa kod muškaraca. Uglavnom svi se svode na to da dijete doživljava razočaranje jer nije uspjelo ostvariti svoju želju. Kompleks može propasti i zbog toga što dijete ne doživljava nikakvo zadovoljenje svoje želje te se ono okreće prema drugim načinima. Isto tako, kompleks može propasti zbog toga što je prošlo njegovo vrijeme. Najčešći način propadanja Edipovog kompleksa svakako je kastracijski kompleks koji se razvija kod dječaka. Kada dječak shvati da posjeduje kontrolu nad svojim organom i da mu to pričinja zadovoljstvo, on počinje strahovati za svoj organ jer radnje koje on radi odrasli ne smatraju primjerenima. Kompleks kastracije ne nastaje odjednom, nego se dijete za njega priprema. Ono je već izgubilo neke važne objekte u svom životu (majčina dojka) i tako je upoznao gubitak nečega važnoga. Strah od kastracije kod dječaka nastaje uglavnom kada shvati da djevojčice nemaju isti organ kao i on te zapravo shvati da bi i on mogao ostati bez istog organa. Edipov kompleks djetetu je ponudio dvije mogućnosti seksualnog zadovoljenja: da zauzme očevu mjesto u odnosu s majkom ili da se poistovjeti s majkom. Kada dječak prihvati mogućnost da su djevojčice nekada imale penis te da su

⁴⁶ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.287.

kastrirane, kod dječaka se javlja dvojba. On može nastaviti svoje seksualne želje prema majci, pri čemu se javlja prijetnja kastracije od oca te u tom slučaju kod dječaka dolazi do bojazni za vlastiti organ. Drugi je dio dvojbe taj da dječak odbaci svoje želje prema majci i poistovjeti se s ocem. Kod dječaka prevlada narcistički osjećaj za vlastito tijelo te on odbacuje svoje želje prema majci i na taj se način razrješuje Edipov kompleks kod muškaraca. Objektna zaposjednuća zamjenjuju se poistovjećenjem. Očev autoritet introjicira se u Ja te tamo tvori Nad-Ja u kojemu su sadržane očeve prijetnje i zabrane prema incestu.⁴⁷

Nad-Ja nije puki residuum prvih izbora objekta učinjenih od strane Onoga, već ima značenje energične reakcijske tvorbe protiv tih izbora. Prema Ja on ne ispoljava samo opomenu: Trebaš biti takav (kao otac), on obuhvaća i zabranu: Ne smiješ biti takav (kao otac). Freud izvodi ovaj dvostruki vid Ja-ideala iz činjenice da je sudjelovao pri potiskivanju Edipovog kompleksa i tek tom obratu zahvaljuje svoj nastanak. Zbog presudne će uloge oca on i dalje nakon razrješavanja kompleksa ostati prisutnim u životu djeteta jer Nad-Ja koji je s time nastao uvelike čuva očev karakter iz razloga što je bio prvi ideal-Ja. Potiskivanje Edipovog kompleksa nije nimalo lak zadatak. Pošto je u ocu prepoznata prepreka ostvarivanju edipskih želja, ojačalo je infantilno Ja na taj način da je, u cilju izvršenja tog potiskivanja, istu prepreku podiglo u sebi. Snagu potrebno da se izvrši takvo potiskivanje Nad-Ja posudilo je od oca i tako će sada u Nad-Ja ostati sačuvan karakter oca i što je jači bio Edipov kompleks, time strože će Nad-Ja kao savjest, možda kao nesvjesni osjećaj krivnje vladati nad Ja. Za nastanak Nad-Ja isključivo su važna dva biološka čimbenika: dugotrajna bespomoćnost i ovisnost čovjeka u djetinjstvu i Edipov kompleks. Odvajanje Nad-Ja od Ja nije nikakva slučajnost; ono predstavlja najvažnije karakteristike individualnog razvoja kao i razvoja vrste, a time što omogućuje da utjecaj roditelja trajno dolazi do izražaja, ono ovjekovječuje egzistenciju onih trenutaka kojima duguje svoj postanak.⁴⁸

Zajedno s raspadanjem Edipovog kompleksa mora biti napušteno i objektno zaposjedanje majke. Na njegovo mjesto može stupiti jedna od dviju stvari: ili poistovjećenje s majkom ili pojačano poistovjećenje s ocem. Posljednji ishod običavamo smatrati normalnim; on dopušta

⁴⁷ Usp., S.E.: The Standrad Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, *The Dissolution of the Oedipus Complex*, 4085-4089.

⁴⁸ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.290.

da se u izvjesnoj mjeri zadrži nježni odnos prema majci. Tako bi s propašću Edipovog kompleksa u karakteru dječaka bila utvrđena muškost.⁴⁹

Nad-ja vodi podrijetlo od duge ovisnosti djeteta o roditeljima, roditeljski utjecaj ostaje jezgra Nad-Ja. Prema tome, Nad-Ja upija u sebe čitav niz društvenih i kulturnih utjecaja, dok se ne zgusne u moćnog predstavnika postojeće čudorednosti i „onog što ljudi zovu više stvari u ljudskom životu”. „Vanjska ograničenja” koja su roditelji, a zatim ostali društveni činioци nametnuli individuumu, „introjiciraju” se u Ja i postaju njegova savjest, otuda osjećaj krivnje, potreba za kaznom izazvana prijestupima ili željom da se prekrše takva ograničenja (naročito u Edipovoj situaciji). „Po pravilu Ja sprovodi potiskivanja u službi Nad-Ja i po njegovoj zapovjedi”. Međutim, potiskivanja ubrzo postaju nesvjesna i automatska, a velik dio osjećaja krivice ostaje nesvjestan.⁵⁰

Freud tvrdi kako se kod žena također javlja Edipov kompleks, Nad-Ja i faza latencije. Uz to, on govori kako se ženskom spolu može pripisati i kastracijski kompleks te falusna faza, ali ove dvije posljednje nisu iste kao kod dječaka. Za razliku od dječaka kada djevojčica uvidi da nema isti organ kao i dječaci, ona si zamišlja da će ga i ona imati jednoga dana. Djevojčica si zamišlja kako je ona nekada davno imala penis te da joj je on odstranjen putem kastracije. Dakle, za razliku od dječaka kod kojih je kastracijski kompleks zaslužan za razrješenje Edipovog kompleksa, kod djevojčica je on preduvjet. Djevojčica prihvaća to da je kastrirana, dok se dječak boji da bi mogao biti kastriran. Edipov kompleks kod djevojčica puno je jednostavniji nego kod dječaka. Djevojčica želi zauzeti mjesto svoje majke i prihvaća njezino mjesto u odnosu prema ocu. Edipov kompleks kod djevojčica kulminira u tome da ona primi dijete od oca u zamjenu za odstranjeni penis. Kompleks propada jer je takav ishod jednostavno nemoguć. Za razliku od dječaka kod kojih kompleks propada odjednom, kod djevojčica njegovo propadanje može trajati jako dugo.⁵¹ Kastracijski kompleks kod djevojčice započinje onda kada vidi nedostatak koji ima u odnosu na dječaka. Ona se osjeća oštećenom i izražava želju da i ona posjeduje isti organ kao i dječak. Kod nje se javlja „zavist zbog penisa“. Iako djevojčica priznaje razliku između spolova, ne znači da ju lako prihvaća. Kod nje još dugo ostaje želja da posjeduje penis, a ta se želja zadržala u nesvjesnom. Djevojčica optužuje majku zbog nedostatka penisa i nikad joj ne oprašta taj defekt. Otkriće kastracije

⁴⁹ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.287.

⁵⁰ H., Marcuse, *Eros i civilizacija*, str.39-40.

⁵¹ Usp., S.E.: The Standrad Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, *The Dissolution of the Oedipus Complex*, 4089-4092.

predstavlja prekretnicu u razvoju djevojčice. Iz njega proizlaze tri pravca u razvoju. Jedan od njih vodi ka inhibiciji seksualnosti i ka neurozi; drugi vodi do promjene karaktera u smislu kompleksa muškosti i treći do normalne ženskosti. Težnja djevojčice ka ocu prvobitno je vjerojatna želja za penisom koji joj je majka uskratila i koji sada očekuje da dobije od oca.⁵²

Kao što smo prije rekli, ovaj je tip kompleksa karakterističan za neurotičare. Ono što je karakteristično za potpuni Edipov kompleks je to da on, zapravo, sadrži i muški i ženski kompleks u sebi. Dakle, dječak se u potpunom Edipovom kompleksu ponaša i kao dječak i kao djevojčica. On objektno zaposjeda majku i poistovjećuje se s ocem, ali i objektno zaposjeda oca i poistovjećuje se s majkom. Tu možemo vidjeti način na koji se biseksualnost upliće u razrješenje Edipovog kompleksa. "Pri propasti Edipovog kompleksa četiri težnje sadržane u njemu složit će se na taj način da iz njih nastane poistovjećenje s ocem i poistovjećenje s majkom. Poistovjećenje s ocem zadržat će majku kao objekt u skladu s pozitivnim kompleksom i istovremeno zamijeniti objektni odnos prema ocu karakterističan za izokrenuti kompleks; analogno će važiti za poistovjećenje s majkom. U različitoj jačini obaju poistovjećenja ogledat će se nejednakost dviju spolnih sklonosti, muške i ženske".⁵³

5. ULOGA EDIPOVOG KOMPLEKSA U NASTANKU KULTURE

Znanost, moral i socijalni osjećaji, ti glavni elementi onoga višeg u čovjeku, izvorno su bili jedno. Oni su filogenetski stečeni na kompleksu ocu, religija i čudoredno ograničenje posredstvom svladavanja samog Edipovog kompleksa, a socijalni osjećaji posredstvom potrebe da se prevlada suparništvo koje je preostalo među članovima mlade generacije.⁵⁴ Danas, više nego ikad, svjedoci smo sve veće pojave određenih grupa. Što to drži određene grupe na okupu? Promatrajući dvije velike grupe, vojsku i crkvu, Freud zaključuje da ono što pojedince drže u grupi jest vjerovanje da vođa (Krist ili zapovjednik) jednakom ljubavlju vole sve svoje članove, dakle određene libidne veze prema vođi. Način na koji se problem Edipovog kompleksa uvodi u ovu problematiku je taj da članovi neke grupe u svom vođi vide zapravo zamjenu za očinsku figuru iz ranoga djetinjstva. Uz libidne veze prema vođi unutar neke grupe, postoje i određene libidne veze među članovima, ali one su manje bitne nego ove prema vođi. Zanimljivo je, međutim, Freudovo mišljenje o ponašanju pojedinaca u grupi. On smatra kako pojedinci koji su pripadnici neke grupe ili mase čine stvari koje nikako ne bi

⁵²Usp., Sigmund, Freud, *Autobiografija – Nova predavanja*, Matica srpska, Beograd, 1976., str. 224-229.

⁵³S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.288.

⁵⁴ *Isto*, str.291.

učinili da nisu pripadnici. "On više nije svjestan svojih djela".⁵⁵ Zapravo, Freud govori o napuštanju sila otpora kada čovjek postane članom neke mase te on onda čini stvari koje su mu bile zabranjene kad je bio samostalan. U istom kontekstu, Freud spominje i to da svaki pojedinac, iako je član mase, još uvijek zadržava svoj vlastiti identitet, iako se on djelovanjem u masi zapravo stopio s mišljenjem mase. Što se tiče intelektualnog stvaranja, ostaje činjenica da su velike odluke misaonog rada, važna otkrića, rješenja problema, mogući samo pojedincu koji radi u samoći. Ali duša mase također je sposobna za genijalna duhovna ostvarenja, kao što dokazuje prije svega sam jezik, a zatim i narodna pjesma, folklor i drugo.⁵⁶

Masa na pojedinca ostavlja utisak neograničene moći i nesavladive opasnosti. Ona se za trenutak postavlja na mjesto cjelokupnog ljudskog društva koje je nosilac autoriteta čijih se kazni čovjek plaši i zbog čega si pojedinac nameće brojne zapreke. U cjelini dakle nije tako čudno vidjeti pojedinca kako u masi čini ili odobrava stvari kojih bi se u svojim uobičajenim životnim uvjetima klonio te se čak sami možemo nadati da ćemo na taj način rasvijetliti dio tame koja se obično prekriva zagonetnom riječju „sugestija“.⁵⁷

Kao što se pojedinac u edipskoj situaciji mora odreći libidnoga odnosa u odnosu na majku te poistovjetiti s ocem koji utjelovljuje zakon, tako i društvena veza ne proizlazi iz pojedinaca koji tvore skupinu prema vlastitim voljama i žudnjama, nego su spriječeni provoditi ih zbog društvenih regulacija i pravila koje su utjelovljene u liku i djelu vođe. On je introjiciran kao ideal-Ja u sve pripadnike zajednice. Time ne samo da dijele zajednički ideal-Ja poistovjećujući se sa vođom, nego bivaju slični i po Ja pa su i spremni poistovjetiti se jedni s drugima. Odbacivanje regula introjiciranih kroz takav ideal Ja uvjetuje reakciju savjesti, osjećaj krivnje, sankcije kolektivnog Nad-Ja. Stoga Freudovo poimanje grupe uvelike priziva u sjećanje njegovu prahordu čiji su pripadnici ubijenoga oca pozicionirali na mjesto ideala-Ja.⁵⁸

Freud se priključuje onim piscima koji u razvitku čovjekova naziranja na svijet razlikuju ove tri faze: animističku ili mitološku, religioznu i znanstvenu fazu. U animističkoj ili mitološkoj fazi čovjek pripisuje samom sebi neku svemogućnost, to jest on nekako vjeruje u svemogućnost misli. To najviše dolazi do izražaja u magiji koju Freud zove tehnikom animističkog načina mišljenja. U njoj se precjenjuju naši duševni procesi jer se sva izvanjska

⁵⁵ Isto, str.201.

⁵⁶ Usp., S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.208.

⁵⁷ Usp., S.,Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.210.

⁵⁸ Dejan, Durić, *Uvod u psihoanalizu – od edipske do narcističke kulture*, str.52.

stvarnost smatra ovisnom o našem unutarnjem doživljaju, o našim željama i o našoj volji pa se u tom smislu i pripremaju različite manipulacije za postizanje bilo kako savršenih i stvarno nedostižnih učinaka. U religioznoj je fazi čovjek spomenutu svemogućnost ustupio bogovima, ali ipak ne potpuno jer još hoće utjecati na bogove i tako ih prisiliti da ispune njegove želje. Konačno, u znanstvenoj se fazi čovjek još uzda u moć ljudskog duha, ali uglavnom priznaje svoju vlastitu sićušnost te se rezignirano pokorava smrti i svim drugim prirodnim nužnostima. Sve to Freud dovodi u vezu s libidnim razvojem pojedinca. Animistička faza odgovara takozvanom narcizmu u kojem čovjek kao da se zaljubljuje u samoga sebe. Religiozna faza odgovara onom libidnom stadiju u kojem je čovjek za svoje težnje i čežnje već našao jedan izvanjski „predmet“, otprilike u smislu onog stadija u kojem je dijete vezano za roditelje. Znanstvena faza odgovara stadiju zrela čovjeka koji se prilagođuje stvarnosti te u izvanjskom svijetu traži „predmet“ svojih libidnih težnji. Religija bi kao naročita razvojna faza u životu čovječanstva imala prema tome svoju strogu analogiju u životu pojedinca. I kao što je život pojedinca u jezgri libidan, tako bi i religija imala crte pravog libidnog proizvoda.⁵⁹

Kanibalski su praljudi živjeli u hordama pod zajedničkim ocem. Ovaj je sebi prisvojio sve žene, a u starijim je sinovima vidio opasne protivnike pa ih je zato ili poubijao ili protjerao. Jednog su se dana otjerani sinovi složili te ubili oca i pojeli ga. Time su htjeli prisvojiti dio njegove snage. Mrzili su oca jer im je zbog žena stajao na putu, ali su ga također i ljubili i divili mu se. Kad su udovoljili mržnji, javila su se njihova nježna čuvstva i to u obliku kajanja. Svoje su nedjelo opozvali time što su ubijanje totema koji im je sad imao nadomjestiti oca, proglasili nedopuštenim i što su se odrekli onih žena radi kojih su zapravo ubili oca. Otac je simboliziran u totemskoj životinji, a zabrana ženidbe proteže se samo na žene istog totema. Imamo, dakle, dvostruki tabu: zaštitu totema i egzogamiju. Jedino je zaštita totema potekla iz čuvstava i u tom je prvi pokušaj religije, dok je egzogamija, naprotiv, bila više praktičnog značaja. Sinovi su se morali držati te zabrane jer bi inače opet jedan drugom smetao kao protivnik. Totemistički je sustav bio ugovor sinova s totemom oca. Otac je obećao sve ono što je dječja fantazija mogla od njega očekivati, naime da će se brinuti za sinove i da će ih zaštićivati, a sinovi su obećali da će poštivati njegov život, to jest da neće ponoviti ono djelo kojim je pravi otac poginuo. Tako bismo po Freudu u totemizmu imali sve značajnije crte religije: svijest krivnje, pokušaj izmirenja naknadnom poslušnošću, a u totemskoj gozbi

⁵⁹ Usp., S., Freud, *O seksualnoj teoriji i Totem i tabu*, Matica Srpska, Beograd, 1981., str.197-222.

komemorativno ponavljanje očeubojstvo i sinovske osvete.⁶⁰ Braća su se nalazila u istoj situaciji kao i dijete suočeno s Edipovim kompleksom. Njima je bilo zabranjeno ostvarenje seksualnih želja prema majci koje im je branio otac, ali isto tako su se i divili vlastitom ocu. Oni su se prema ocu ponašali ambivalentno, a nakon što su ga ubili, oni se poistovjećuju s njim te njihovo učinjeno djelo niti u jednom trenutku njima ne izaziva zadovoljenje. Za njih je otac predstavljao nemogućnost ostvarivanja svojih seksualnih nagona te su se ujedinili kako bi uspjeli ostvariti svoja prava u odnosu prema ženi koje je njihov otac posjedovao. Sada kada oca više nema među njima, on je zapravo prisutniji nego ikad. Možemo to usporediti s nastankom Nad-Ja kod djeteta jer je ono tamo posjedovalo pravo zabrane kakvo sada ubijeni otac predstavlja prema sinovima. Sada je ubijeni otac jači no što je bio za života; sve to još i danas možemo vidjeti u sudbinama ljudi. Ono što je ranije bilo zapriječeno samim njegovim postojanjem, sada si zabranjuju sami. Tako oni iz sinovljeve svijesti o krivnji prelaze u oba fundamentalna tabua totemizma (ubojstvo i incest) koji se upravo zato moraju podudarati s objema potisnutim željama Edipovog kompleksa.⁶¹

Za Freuda je religija neuroza civilizacije i to neuroza opsesivno – prisilnog tipa. On vidi religiju kao onu koja zahtjeva od pojedinca bespotrebno žrtvovanje sreće zbog iracionalnih uvjerenja. Bogovi imaju trostruki zadatak: “da odagnaju strahove prirode, da pomire čovjeka sa okrutnošću sudbine, osobito onom koja se pokazuje u smrti, i da pruže naknadu za patnju i odricanja koja su ljudima nametnuta zajedničkim kulturnim životom“.⁶² U trenutku kada se odrastao čovjek susretne s bolnom ili opasnom stvarnošću (bolesti, prirodne katastrofe, ljudska neprijateljstva, činjenica smrti), budi se u njemu duboko utisnuta shema želje ukoliko je ona traženje pomoći upućeno ocu punom skrbi kojeg se zamišlja kao svemogućega. U cjelini to izgleda ovako: Život na ovom svijetu služi jednoj višoj svrsi koju, doduše, nije lako odgonetnuti, ali koja zacijelo znači neko usavršavanje ljudskog bića. Sve što se u ovom svijetu događa predstavlja izvođenje namjera jedne nama nadmoćne inteligencije koja, iako putovima i zaobilaznicama koje je teško slijediti, konačno sve okreće na dobro, tj. povoljno za nas. Nad svakim od nas bdi je jedna dobrostiva, tek prividno stroga, providnost koja ne dopušta da postanemo igračka u rukama nadmoćnih i bezobzirnih prirodnih sila; sama smrt

⁶⁰ Vilim, Kilbach, *Psihoanalitička psihologija religije*, Obnovljeni život, Vol.19., No.6., Zagreb, 1938., str.351.

⁶¹ Usp., S. Freud, *Totem i Tabu*, str. 180.

⁶² S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str. 327.

nije nikakvo uništenje, ona nije nikakav povratak anorganskoj beživotnosti, nego početak jedne nove vrste egzistencije koja leži na putu višega razvoja.⁶³

Freudova analiza ukazala je na povezanosti između vjerovanja i želja. Njegova je pozornost bila isključivo usmjerena na psihologijsku istinu religijskih predodžbi jer je svaka iluzija istinita u psihološkom smislu, to jest psihološki je značajna. U biti, niti želja, niti vjerovanje, nisu mogući bez duboke povezanosti s iskustvima iz djetinjstva. Kada želja postaje stvaranje iluzije? To je za Freuda lik oca, to je libido koji traži ugodu i samoočuvanje. Već znamo da je zastrašujući dojam dječje bespomoćnosti probudio potrebu za zaštitom, zaštitom kroz ljubav koju je zadovoljio otac, a spoznaja da ta bespomoćnost ostaje tijekom cijelog života prouzročila je da se čovjek čvrsto uhvatio egzistencije jednog, ali sada moćnijeg oca. Prema psihoanalizi vjerovanje u Boga nije ništa drugo do vjerovanje u projiciranje oca koji nam je potreban. Dijete na početku svoga života oca smatra najjačim, najboljim. Ta svojstva i karakteristike projicira poslije na Boga. To bi bila neka vrsta sublimacije ili, još bolje rečeno, obnavljanje uspomena iz ranog djetinjstva. „Vjera bi, dakle, po ovim stavovima bila 'psihološka invencija društva', kako se izražava sam Freud, osnovana na osjećaju krivnje (Edipov kompleks) i na potrebi obrane. Budući da nismo sposobni priznati i podnositi naše slabosti, ne želeći se predati pred osjećajem krivnje, pred poteškoćama prirode i društva, čovjek bježi u infantilnu regresiju, projektirajući u Boga svoje potrebe obrane i sigurnosti. Iz takve situacije proistječe i snaga religije, tj. iz vruće želje za nekim izvorom snage koji prema Freudu nije ništa drugo nego izvor iluzija.“⁶⁴

Freud je uvjeren da osoba ostaje religiozna samo dok ne čuje „glas razuma“: „Glas intelekta je tih, ali on ne prestaje sve dok ga se jednom ne sasluša“.⁶⁵ Kada prevlada razum, pojedinac ne može više vjerovati u ono što sada i sam prepoznaje kao iluziju želje. Upravo kao što u zdravog pojedinca koji sazrijevanjem nadilazi svoje djetinje iluzije, isto tako zdrava društva moraju nadići svoje primitivne prakse. Stoga je glavna nakana njegova spisa „odgoj za stvarnost“.⁶⁶ Priroda nam sama po sebi daje apsolutnu slobodu. Ali budući da svi ljudi imaju iste želje i iste čežnje, zato je priroda kao takva nepodnošljiva. Stvara se kultura i ona nas brani protiv prirode. Tek nam kultura omogućuje socijalni život. No, budući da nam kultura puno toga zabranjuje, tako nam je i taj socijalni život teško podnošljiv. U tom je jedna nesavršenost kulture koju treba ispraviti i čovjek traži neku utjehu želeći gledati svijet i život

⁶³ Isto, str. 328.-329.

⁶⁴ Lush, Gjergji, *Religija po Freudu*, Chruch in the world, Vol.12. No.4., 1997, str.360.

⁶⁵ S., Freud, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, str.360.

⁶⁶ Isto, str.357.

u ljepšem svijetlu. Tako se stvara religija. Ova je situacija analogna položaju u kojem se nalazi dijete. Jer je nemoćno, zato je privrženo roditeljima. Od njih očekuje zaštitu. Čovjek spoznaje svoju sudbinu po kojoj mora ostati dijete. Zato mu je potrebna zaštita jedne više sile, nadmoćnih bogova. Čovjek sam zapravo stvara bogove. Oni zamjenjuju oca. Religija je proizvod nemoći, a nastala je zato da si čovjek u mnogobrojnim svojim poteškoćama i neugodnostima omogući život.

U odnosu na knjigu *Budućnost jedne iluzije* koju možemo smatrati optimističnim djelom, nekoliko godina kasnije Freud piše *Nelagodu u kulturi*, djelo koje je radikalno pesimistično. U ovom se djelu religija i čitava civilizacija vide kao borba sa nagonom smrti. On se očituje kao nagon agresije i destrukcije. Neprijateljstvo i antagonizam obilježavaju ljudske odnose, a kultura u čovjeku uzrokuje nelagodu jer je izrađena na potiskivanju jakih nagona. Freud je kršćansku zapovijed ljubavi prema bližnjem nazvao nerazumnom, nepsihološkom i neizvedivom.⁶⁷ Na kraju knjige slijedi Freudova mračna opomena: “Čini mi se da je u pitanju sudbine ljudskog roda hoće li i uolikoj mjeri kulturnom razvoju poći za rukom da svlada prepreku života u zajednici koja je nastala zbog ljudskog nagona agresije i samouništenja”.⁶⁸

Freud u *Nelagodi u kulturi* mnogo pesimističnije gleda na stvari, stavljajući naglasak na destruktivne i narcističke pobude u pojedincu te nerazumne zahtjeve koje kultura nameće u ime svojih ideala kako bi život u zajednici bio moguć. Ljepota, čistoća, red, umjetnost, primarni su kulturni ideali, a na vrhu stoji religija. Odstupanje od kulturnih ideala dovodi do osjećanja krivnje i intervencije kolektivnog Nad-Ja.⁶⁹ Međutim, „svijest o krivici nastala je prije Nad-Ja, pa prema tome i prije savjesti. Ona zato predstavlja neposredan izraz straha od vanjskoga autoriteta, priznavanje napona između Ja i njega“. Pritom se osjećaj krivnje ponovno izvodi iz Edipovog kompleksa, odnosno ubojstva praoca.⁷⁰ Seksualni nagon kulturnom radu stavlja na raspolaganje izvanredno velike količine snage; to se događa na temelju jedne, u tom nagonu naročito izražene osobnosti prema kojoj je on u stanju pomaknuti postignuća svoga cilja, a da u bitnome ne izgubi na intenzivnosti. Ta sposobnost da se izvorno seksualni cilj zamijeni nekim drugim koji više nije seksualan, ali je psihički s njim srodan, naziva se sposobnost sublimacije. Sublimacija je proces koji je uveo Freud kako bi objasnio

⁶⁷ Sigmund, Freud, *Iz kulture i umjetnosti*, Matica srpska, Novi Sad, 1976., str.315.-316.

⁶⁸ *Isto*, str.357.

⁶⁹ Freud smatra da „kulturni superego, koji isto kao i superego pojedinca, postavlja stroge idealne zahtjeve, a nepoštovanje kažnjava strahom od savjesti“

⁷⁰ Durić, Dejan, *Uvod u psihoanalizu – od edipske do narcističke kulture*, str.54.-55.

ljudske aktivnosti naizgled ni u kakvoj vezi sa seksualnošću, ali čije je ishodište sila seksualnog nagona. Freud je među aktivnostima sublimiranja uvrstio prvenstveno umjetničko djelovanje i intelektualno istraživanje. Freud svoje objašnjavanje kulture u pravilu reducira na temeljnu biološku ulogu nagona; ako i razmatra utjecaj kulturnih čimbenika na npr. neuroze, njegovo je gledište ograničeno na pitanje: kako kulturni uvjeti djeluju na ljudske nagone? On smatra da je kultura sa svojim pojačanim ograničenjem libidnih nagona tek sredstvo za izazivanje potiskivanja, osjećaja krivnje i želje za samokažnjavanjem. Kulturne blagodati moramo platiti nezadovoljstvom i nesrećom. Na isti način kako Nad-Ja kontrolira Ja unutar Edipovog kompleksa, tako i kulturni Nad-Ja kontrolira čovjeka i njegov pristup svim kulturnim čimbenicima. Ukoliko se čovjek ne pridržava tih odrednica, kulturno Nad-Ja mu se javlja kroz savjest koja mu govori da se mora pridržavati određenih zabrana koje kultura nalaže. “Svojevrsan izlaz nalazi se u sublimaciji, ali budući da je sposobnost za sublimaciju ograničena te zato što je potiskivanje nagona jedan od ključnih čimbenika za stvaranje neuroza, Freud pretpostavlja kako postoji kvantitativni odnos između stupnja potiskivanja što ga nameće kultura i intenziteta nastalih neuroza”.⁷¹

⁷¹ Željko, Senković, *Antropološko-etička perspektiva u Freudovoj psihoanalizi*, Filozofijska istraživanja, 2007, str. 63.

6.ZAKLJUČAK

Bez obzira što je glavna tematika Sigmunda Freuda usko vezana za psihoanalizu, moguće je govoriti o zastupljenosti antropoloških elemenata unutar njegovih djela. Freudova je psihoanaliza svojevrsna nadogradnja na teorije filozofijske antropologije jer on čovjeka vidi kao nagonско biće. Za razliku od nekih drugih autora (Scheller – čovjek se razlikuje od svih ostalih ljudskih bića po tome što ima duh), Freud ne pravi razliku između ljudi i ostalih ljudskih bića. Freudova slika čovjeka ima dvostrano određenje: libidinozni aspekt prožima njegova društvenost jer mu za zadovoljenje trebaju drugi ljudi. Usmjeren prema pitanjima društva i kulture općenito, Freud je tragao za korijenima društvenih problema na bazi vlastitih filozofskih i biologijskih pretpostavki. Fiziološki supstrat nagona i odlično hermeneutičko polazište bila mu je seksualnost. Uopće, teorija libida odražava njegov odnos prema društvu: težnja prema zadovoljstvu zasnovana je na potrebi otklanjanja nezadovoljstva, na nevolji i oskudnosti. Dinamičko shvaćanje čovjeka proteže se kroz čitav njegov rad, u različitim proturječjima njegova opusa, u shvaćanju čovjeka kao bića unutrašnjeg sukoba, pri čemu je Edipov kompleks ključan događaj u njegovom životu. U kulturi Freud vidi nemogućnost ostvarivanja glavnih čovjekovih želja. Svojim zabranama i opomenama kultura je ta koja kontrolira kao kulturni Nad-Ja, zbog kojeg imamo toliko patnje i poteškoća u prihvaćanju njezinih glavnih značajki. Uloga Edipovog kompleksa sada je jasna. Njegovim razrješenjem (ako se razriješi na pravi način) čovjek će upoznati sve što mu ovaj svijet pruža (bilo ugodno ili neugodno). Freudova biologijska orijentacija (smatrao se prirodoznanstvenikom) rezultirala je gledištem o psihičkim motivacijama kao rezultatom kemijsko-fizioloških procesa koji su, k tome, prvenstveno određeni hereditarnim ili konstitucionalnim čimbenicima. Freudova teorija ljudske psihe imala je jak utjecaj od vremena kad je napisana do danas. Možemo slobodno reći da je za njegovu teoriju ovo naše vrijeme, zapravo, najlošije. Psihoanaliza je danas postala profesionalna orijentacija i teži uglavnom ostvarivanju kapitalnih dobara, a znamo da se Freud nije želio ograničiti samo na medicinsku specijalnost jer mu je to značilo reduciranje psihoanalize s njezinih širokih izvornih intencija.

7.POPIS LITERATURE

1. Durić, Dejan, *Uvod u psihoanalizu - od edipske do narcističke kulture*, Uvodi, Zagreb, 2013.
2. Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984.
3. Freud, Sigmund, *A Special Type of Choice of Object Made by Men*, The Standard Edition of the Complete Psychological Works od Sigmund Freud, sv 11.
4. Freud, Sigmund, *Budućnost jedne iluzije i drugi spisi*, Naprijed, Zagreb, 1986.
5. Freud, Sigmund, *Iz kulture i umjetnosti*, Matica srpska, Novi Sad, 1976
6. Freud, Sigmund, *O seksualnoj teoriji i Totem i tabu*, Matica Srpska, Beograd, 1981.
7. Freud, Sigmund, *The Dissolution of the Oedipus Complex*, The Standard Edition of the Complete Psychological Works od Sigmund Freud, sv 19.
8. Freud, Sigmund, *The Infantile Genital Organization*, The Standard Edition of the Complete Psychological Works od Sigmund Freud, sv 19.
9. Freud, Sigmund, *Totem i tabu*, Stari Grad, Zagreb, 2000.
10. Freud, Sigmund, *Tri rasprave o teoriji seksualnosti*, Stari Grad, Zagreb, 2000.
11. Freud, Sigmund, *Tumačenje snova II*, Matica Srpska, Beograd, 1981.
12. Freud, Sigmund. *Ženskost, Nova predavanja*, Matica srpska, Beograd, 1969.
13. Keilbach, Vilim, *Psihoanalitička psihologija religije*, Obnovljeni život, Vol. 19., No.6., Zagreb, 1938.
14. Lush, Gjergji, *Religija po Freudu*, Chruch in the world, Vol.12. No.4., 1997
15. Lapanche, J.,Pontalis,J.B., *Rječnik psihoanalize*, Naprijed, Zagreb, 1992.
16. Marcuse, Herbert, *Eros i civilizacija*, Naprijed, Zagreb, 1985.
17. Matijašević, Željka, *Strukturiranje nesvjesnog:Freud i Lacan*, AGM, Zagreb, 2006.
18. Senković, Željko, *Antropološko-etička perspektiva u Freudovoj psihoanalizi*, Filozofijska istraživanja, 2007

